

**Краєзнавство
в особах**

Подільські краєзнавці Микола Яворовський та о. Павло Вікула: штрихи до біографій

У статті на базі раніше не використаних архівних та опублікованих джерел доповнюються біографії двох випускників Київської духовної академії, знаних подільських краєзнавців Миколи Яворовського та о. Павла Вікула. Акцент зроблено на їхньому навчанні, службовій діяльності та на доробку.

Ключові слова: Микола Яворовський, о. Павло Вікула, Київська духовна академія, Подільська єпархія та губернія, краєзнавство.

Постаті Павла Вікула, а особливо Миколи Яворовського не належать до забутих імен подільського краєзнавчого руху другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. Зрештою, і саме достатньо плідне єпархіальне краєзнавство того часу тішитися увагою сучасних дослідників. Попри це, біографії безпосередніх учасників руху часто нагадують радше біограми, будовані на сучасних переказах інформації некрологів. Така ситуація достатньо прикра, адже і подільські краєзнавці заслужили на бодай детальні реконструкції біографічних даних, і джерел того часу – епохи послужних формулярних списків, клірових відомостей, атестатів, щорічних звітів, одним словом – добре розвинутої бюрократизації – достатньо. Щоправда, шукати за ними доведеться в архівах, причому різних. З іншого боку, в пригоді стануть чіткі уявлення про контекст доби та стан його дослідження (наприклад, вивчення освітніх закладів, у яких навчалися герої тих чи тих нарисів). Показати можливості для деталізації чи доповнення біографічних даних на прикладі Яворовського та Вікула спробуємо у цій розвідці.

Про Миколу Яворовського писали ще за життя – у присвячених 25-літнім та 35-літнім ювілеям його служби невеличких публікаціях у «Подольских єпархиальных ведомостях» (далі – ПЕВ; ці статті добре відомі теперішнім історикам). У наш час одним із перших інформаторів про краєзнавця став довідник Лева Баженова. Його друге повніше видання, на відміну від першого, не сумнівається у році народження Миколи Івановича (1842 р.), за-

значає про закінчення ним Київської духовної академії (далі – КДА) у 1866 р. та резонно зауважує, що значний доробок Яворовського «потребує вивчення і узагальнення» [1].

Згаданий довідник, що з'явився на початку незалежності України, актуалізував тему подільського краєзнавства і окреслив перспективи для заповнення пробілів у його історії. Разом із тим, узагальнюючий характер та потреба згадати чимало імен зумовила його лаконічність. Відтак, автор згодом знову звернувся до особи Миколи Івановича в окремій публікації.

У спеціальній статті Л.Баженов вже чітко вказав дату (10 січня 1843 р.) та місце (с. Голубече Ольгопільського повіту на Вінниччині) народження Яворовського, вірно виправив дату завершення студій у КДА (1867 р.), коротко згадав про викладацьку працю (помічник інспектора Подільської духовної семінарії до 1868 р. та її викладач до 1886 р., директор із 1886 р. та смотритель із 1890-х рр. Кам'янець-Подільського духовного училища), окреслив участь у науковому та публічному житті, а також оцінив доробок краєзнавця – понад 120 публікацій різного калібру: книг, статей, есе, рецензій [2].

До постаті Яворовського звертався також Віктор Прокопчук – досліджуючи ширші теми, і в окремій детальній статті. Остання, до речі, слугує добрим прикладом того, як можна шукати біографічні дані про осіб, що перебували на духовно-училищній службі, не залучаючи архівних відомостей. Кожен дослідник єпархіального життя другої половини ХІХ –

початку ХХ ст. знає, що у місцевих церковних журналах – єпархіальних відомостях, «ізвестіях» чи їх продовжувачах – не лише вміщалися некрологи та ювілейні статті в неофіційній частині, а й у офіційній публікувалися розпорядження, постанови, укази, за якими можна простежити призначення, переміщення, нагородження тощо тих чи тих діячів. Зокрема, саме такого типу інформацію проаналізував автор статті, доповнивши біографію Миколи Івановича.

Аналізуючи дати народження Яворовського, В.Прокопчук відкидає 10 січня 1843 р. та пропонує інший день – 24 листопада 1842 р. Щоправда, логіка його висновку дещо дивна: дослідник виводить дату народження із дня святкування 25-ліття та 35-річчя службової діяльності краєзнавця, що припадали саме на 24 листопада і мали б указувати на початок кар'єри, а не появу на світ. Автор також звертає увагу на старанне навчання Яворовського у КДА та здобуття ступеня «кандидата богословських наук» по завершенні закладу у 1867 р. Віктор Прокопчук деталізує дані про викладання відомого подолянина у духовній семінарії: після посади помічника інспектора він викладав із 1868 р. гомілетуку та літургіку, а ще «досконало володів кількома мовами». У 1870 р. навчав грецької, а з 1885-го – словесності та історії російської літератури, паралельно завідуючи 15 років семінарською бібліотекою. Далі дослідник детально інформує про службу Яворовського у «одному з провідних духовних навчальних закладів Поділля» – кам'янецькому духовному училищі – до виходу у відставку після 35 років служби в 1902 р., діяльність на науковій, науково-організаційній (зокрема, не опускає факту редагування у 1883-1892 р. журналу «ПЕВ») та публічній нивах, благодійництво, три «високі відзнаки» (ордени Св. Станіслава 2-го, Св. Анни 2-го та Св. Володимира 4-го ступенів). Детально В. Прокопчук описав участь Яворовського у діяльності Подільського єпархіального історико-статистичного комітету (перетворений у 1903 р. на Подільське церковне історико-археологічне товариство). Повнотою відзначається також жанрова характеристика його творів, серед яких згадано і

вірші. Разом з тим, написавши детальну статтю, автор завершує її закликком до подальшого вивчення особи краєзнавця, зокрема – на базі джерел із російських архівів [3].

Зрештою, постать Яворовського привернула увагу Костянтина Завальнюка та Тетяни Стецюк. Окрім відомої інформації про достойника, вони додали нові штрихи, а також допустилися кількох фактичних помилок, яких можна було б уникнути після знайомства зі згаданою вище статтею. Серед останніх – «здавнення» часу служби у духовному училищі до 1917 р. та іменування Миколи Івановича його «наглядачем» (ті, хто вважає за доцільне перекладати відсутні на сьогодні терміни, що позначали реалії Російської імперії, вживають доречніший переклад «смотрителя» – «доглядач»). До нової інформації, наведеної Завальнюком та Стецюк, слід віднести вказівку на духовний сан Яворовського («священик») і навіть винесення у заголовок публікації вказівки на його «протоєрейство», щоправда – без вказівки на джерело такої інформації. Не вдаючись у деталізацію дня народження краєзнавця (зазначено лише рік – 1842), автори дещо інакше подають час редагування ним «ПЕВ» – 1883-1891 рр. (аби переконатися у слушності їхнього датування верхньої межі, достатньо заглянути у сам журнал: у першому номері його офіційної та неофіційної частин за 1892 р. вже значиться ім'я іншого редактора – священика Юхима Сіцинського [4]). Цікаво, що у цій статті було також використано некролог Миколи Івановича, вміщений у газеті «Наш шлях» [5]. Таким чином Завальнюк і Стецюк спростували твердження професора Баженова про відсутність у часописах Кам'янця некролога краєзнавця [6].

Звісно, ім'я Яворовського принагідно згадується і в інших розвідках, проте там його персона не є головним об'єктом дослідження, а фігурує головно при описі інституцій, до роботи яких долучався краєзнавець. Натомість згадані вище статті належать до першоважливих і спеціальних розвідок про достойника. У них доволі повно подано біографічні дані про життя Миколи Івановича та достатньо охарактеризовано доробок. Далі скористаюся закликами їхніх авторів до подальшого дослідження

Яворовського і спробую додати кілька штрихів до його портрета.

Для початку наголошу, що за новими фактами не варто поспішати до архівів Російської Федерації. Навіть якщо ретельно опрацювати фонди локальних обласних архівосховищ, достатньо пригадати особливості документообігу XIX – початку XX ст. у сфері духовної освіти, аби зрозуміти, що зайве ігнорувати фонд КДА. Річ у тім, що згаданий вищий навчальний заклад стояв на чолі одного із чотирьох у Російській імперії великого духовно-навчального округу і наглядав за семінаріями, що входили до нього (за винятком півтора десятиліття наприкінці 1860-х – першої половини 1880-х рр., коли було скасовано владу вищих духовних навчальних закладів над нижчими). Відтак, через відповідні органи КДА проходила документація про функціонування та викладачів семінарій. Згадана документальна пожива зосереджена нині у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, а частково – в Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Не слід також ігнорувати особові фонди професорів навчального закладу. Тут доречно згадати колекцію протоієрея Федора Титова, який збирав анкети до словника вихованців КДА, що планували видати до 300-ліття ювілею Академії у 1915 р. На початку XX ст. у стінах навчального закладу із подачі ректора єпископа Димитрія (Ковальницького) спланували масштабний проєкт, приурочений до ювілею, зокрема публікацію великого біографічного словника діячів Академії. Його укладанням займався Титов, який зібрав сотні біографій. Для комплектації словника розсилалися спеціальні анкети випускникам КДА, в яких належало вказати біографічні дані, твори (якщо такі були) і можна було долучити послужний список. Цей проєкт реалізувати не вдалося, однак в особовому фонді професора збереглися зібрані матеріали [7], серед них – власноруч заповнені анкети Яворовського і Вікула.

Зрештою, іноді важливим джерелом є опубліковані документи, що походили зі стін Академії. Далі спробую доповнити та пояснити окремі аспекти біографії Яворовського, скориставшись зазначеними матеріалами.

Насамперед слід прояснити дату його народження. Її вказав сам Микола Іванович в анкеті, надісланій до Києва у лютому 1912 р. (себто вже на схилі віку) разом із власним фото. Він народився 2 грудня 1842 року. Яворовський також деталізував ступені свого навчання. Як зазначалося, про факт його семінарських та академічних студій добре відомо. З огляду на походження майбутнього краєзнавця із сім'ї священика та завершення середнього і вищого рівнів духовної освіти, не важко здогадатися, що свої «університети» він звично розпочав із духовного училища. І справді, Яворовський навчався у Крутінському училищі Балтського повіту (нині Круті – село Кодимського району Одеської області). Після закінчення КДА та обіймання посади помічника інспектора у рідній семінарії із 24 листопада 1867 р., Яворовський викладав не тільки гомілетику та літургіку із 16 жовтня 1868 р., а одночасно також моральне богослов'я. Цю інформацію, до речі, можна також почерпнути із журналу засідань Конференції КДА [8]. Яворовський також інакше датує завершення духовно-училищної служби: він вийшов у відставку із посади смотрителя Кам'янецького духовного училища 16 серпня 1904 р. Цю інформацію підтверджує й некролог дослідника, написаний, вочевидь, його учнем Юхимом Сіцінським, у якому йдеться про 37 (а не 35) років педагогічної праці [9] (чомусь на цю інформацію не звернули увагу Костянтин Завальнюк та Тетяна Стецюк, які, маючи під рукою згадане джерело, зазначили завершення смотрительства аж 1917 р.).

Зрештою, власноручна анкета подолянина дає змогу оцінити його доробок та в перспективі, після відповідних пошуків, укласти бібліографічний покажчик. Лише за 1867-1910 рр. Яворовський опублікував понад 200 заміток, статей, книг, джерел, однак чорнило на його пері не висихало й у наступні роки. Він друкувався переважно у журналах «ПЕВ» (лише тут вмістив понад 100 публікацій), «Православная Подолия» (більше 10 статей), газеті «Подолия» (понад 80 дописів), «Трудах Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии» (згодом видання

мало назви «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета» та «Труды Подольского церковного историко-археологического общества»). Важливо пам'ятати, що не всі матеріали Яворовський підписував своїм прізвищем, вказуючи натомість криптоніми та псевдоніми: «Н.», «Я.», «Н. Я.», «Н. Я-аго», «Подольнин», «Каменчанин», «Проезжий» (два останні вживав у «Подолії»). Перу дослідника належить не лише добре відомі історично-статистичні описи населених пунктів Поділля, розвідки з церковної історії краю, релігійних звичаїв населення, біографічні нариси про місцевих достойників, зокрема колег-краєзнавців, узагальнюючі праці з історії Поділля, спогади, бібліографічні огляди. Він також звертався до сучасної проблематики (переважно у газеті «Подолія»): пастирства, релігійно-морального виховання народу, освіти (зокрема, жіночої), поширення соціалізму та його шкоди, відношення духовенства до діяльності політичних партій і земств, виборів до Держдуми, заснування церковно-парафіяльних та окружних (благочинницьких) бібліотек, стосунків з іншими конфесіями, податків, аграрного питання, створення лікарень тощо і, як вже зазначалося, писав вірші, переважно приурочені відомим постатям чи датам, а також повчання та бесіди [10]. Яворовський друкувався українською мовою у додатку до журналу «Православная Подолія» «Беседи пастыря с народом (на местном языке)» [11].

В анкеті Миколи Івановича згадано також про здобуття ним ступеня кандидата богослов'я та підсумкову письмову працю, що так і не була надрукована – «Влияние старой Киевской Академии на ход образования в северной России». Ця достатньо об'ємна у порівнянні з іншими подібними робота зберігається в архівному фонді студентських дисертацій КДА із помітками рецензентів. Один із них, екстраординарний професор російської «гражданської» історії Пилип Терновський, який дав загальну оцінку твору, як «очень удовлетворительного», разом з тим вказав на технічну недопрацьованість тексту. Інший рецензент, професор церковної словесності, Василь Певницький відзначив начитаність та великий

зібраний для роботи матеріал, проте саму працю за рівнем його технічного опрацювання та виконання назвав чорновим варіантом, у якому не зовсім ясно простежується думка автора. З висновками обох викладачів погодився ректор архимандрит Філарет (Філаретов) [12]. Як бачимо, вже в КДА Микола Іванович обрав історичну тематику, хоча тоді не найкраще дав раду із проблемою, про яку писав.

Студентська випускна письмова робота була одним із чинників, який визначав, із яким ступенем вихованець завершував студії. Здається, коли сучасні автори зазначають, що Яворовський у КДА здобув «ступінь кандидата богословських наук», вони не зовсім чітко розуміють, про що йдеться. У невтаємниченого читача таке окреслення викличе асоціації із нинішніми українськими науковими ступенями і надасть майбутньому краєзнавцю ореолу солідного вченого від студентської лави. Насправді, у той час найкращі студенти здобували ступінь магістра богослов'я. Він давав право на певні зовнішні відзнаки, як-от спеціальний магістерський хрест для тих, хто прийняв ієрейські свячення, а також помітну прибавку до майбутнього жалування. Нижче за магістрів в ієрархії студентів-випускників розташовувалися кандидати богослов'я (не «богословських наук»), а вже задніх пасли ті, хто не показали достатніх успіхів – вони називалися «студентами» (звання «студента» надавалося, між іншим, кращим випускникам семінарій – середніх духовних навчальних закладів). Якщо бути некоректним і проводити паралелі із сучасними реаліями вищої освіти, то, вочевидь, ступінь «кандидата богослов'я» можна було б порівняти із вітчизняним «бакалавром» чи «спеціалістом». У внутрішній академічній документації XIX ст. студентів, які завершили навчання, ще ділили за рейтингом успішності на старших та молодших кандидатів (частина з них з часом могли претендувати на ступінь магістра). Яворовський завершив КДА одним із гірших вихованців – у числі молодших кандидатів, причому другим від кінця у згаданій групі із 22 осіб. Загалом же він був лише 41-м із 53-х вихованців XXIII-го академічного курсу [13]. Тим не менше, ступінь кандидата богослов'я (присвоєний 6 серпня

1867 р., а затверджений Св. Синодом вже наступного року), як бачимо на прикладі Яворовського, хоч і не свідчив про найкраще навчання, проте не завадив у майбутньому зробити вагомий внесок у вивчення Поділля. Слід зауважити, що разом із Миколою Івановичем навчалися й інші однокашники, що втрапили до групи молодших кандидатів і не досягли магістерського ступеня, проте згодом своєю працею добилися доброї пам'яті нащадків. Один із таких однокашників – Іван Дубасов родом із Тамбовської губернії. Як і Яворовський, він служив на педагогічній ниві та став одним із найвідоміших істориків-краєзнавців Тамбовського краю, чії розвідки актуальні донині [14].

На мою думку, ретельне дослідження біографій таких достойників, як Микола Іванович, має відійти від зайвих перебільшень та замилювань, які тільки заважають гідно представити їх життя і доробок. Для такої презентації варто добре знати час і реалії, у яких жив та творив краєзнавець. Наголоси на старанному навчанні у КДА та ступені «кандидата богословських наук», відтак, потребували уточнень. Так само належало б пояснити, як сталося так, що нижча ланка духовної освіти – Кам'янецьке духовне училище – стала, на думку професора Прокопчука, одним із провідних духовних навчальних закладів цілого Поділля. Чи не криється за таким твердженням намагання не так розібратися у системі духовної освіти на Поділлі, як наголосити на значимості Яворовського? Те саме питання виникає до фрази про «три високі відзнаки» Миколи Івановича – ордени Св. Станіслава 2-го, Св. Анни 2-го та Св. Володимира 4-го ступенів. Насправді ці абсолютно типові нагороди свідчать про інше. Для прикладу, останній отриманий Яворовським орден вказує на тривалу службу, до якої у керівництва не було претензій. Саме після 35-літньої службової діяльності його вручали «безпорочним» достойникам, які мали відповідний цивільний чин. Достатньо переглянути послужні списки довголітніх чиновників, духовенства абощо, аби зрозуміти, що тогочасні нагороди – це не так відзнака за особливі досягнення чи дослідницьку працю, як типова нагорода, до якої

приводить сам по собі термін служби та характеристика на ній.

Насамкінець слід прокоментувати «протоерейство» Яворовського. Вочевидь, тут явне непорозуміння. Точно відомо, що на 1912 р. Микола Іванович залишався мирянином (у згаданій анкеті відсутні будь-які вказівки на ієрейські свячення, які належало обов'язково подати), а раніше службу залишив із цивільним чином. Можна припустити, що вже на схилку життя відомий подолянин став священником, приміром, під час революційних подій, коли служба на парафії дозволила б вижити у скрутних обставинах. Проте у некролозі немає жодної обмовки про духовний статус покійного та й гадка про хіротонію у віці за 70 років (себто після 1912 р.) видається дуже мало ймовірною.

На противагу Яворовському, о. Петру Федоровичу Вікулу пощастило менше на окремі дослідження. Його ім'я так само добре відоме, проте біографічні дані вміщено у загальних довідниках. Лев Баженов навів приблизні роки його життя («186?-1920?»), згадав про священницьку службу у м. Чернівцях у теперішній Вінницькій області (до 1892 р.), протоерейство у Кам'янець-Подільському кафедральному соборі у 1892-1913 рр., учителювання у міському єпархіальному жіночому училищі із 1914 р., членство у Подільському історично-археологічному товаристві із 1892 р., завідування єпархіальною бібліотекою у 1893-1903 рр., зацікавлення історією Церкви, публікацію переважно у «ПЕВ» та поповнення колекції Кам'янець-Подільського Давньосховища книгами, рукописами і пам'ятками старовини. Дослідник також згадав 5 розвідок Вікула [15].

Згадану інформацію доповнили Володимир Кривошея та Тетяна Кривошея. Зокрема, вони вказали місце (с. Собо́ві Рахні на Гайсинщині у родині священника) і рік (1857) народження майбутнього краєзнавця, навчання у Приворотському духовному училищі, Подільській семінарії та КДА, учителювання в Шаргородському, Мінгрельському та Тифліському духовних училищах, повернення 1889 р. на Поділля та священництво у церкві Чернівців, а згодом – у Кам'янець-Подільському кафедральному соборі, отримання ступеня канди-

дата богослов'я та сану протоієрея, настоятельство на 1917 р. у кам'янецькій Миколаївській церкві. Автори розвідки відзначають цікаву деталь – участь, як вони вважають, сина о. Павла Вікула – Сергія Павловича Вікула (який народився близько 1890 р.) – у революційних подіях в Україні, причому не на останніх ролях [16].

Для відтворення детальної біограми Вікула можна було б спробувати знайти інформацію про нього у формулярних відомостях священника, які, якщо збереглися, входять до складу фонду Подільської духовної консисторії – цю роботу залюбки можуть виконати сучасні подільські краєзнавці. Далі, реконструюючи життєвий шлях о. Павла, автор знову звернувся до фонду Титова та анкети протоієрея, надісланої до КДА 1910 р. Вона не лише містить власноруч вказані біографічні дані, а й копію формулярного списку за 1904 р. та детально заповнену графу про літературний доробок [17]. У допомозі також стануть опубліковані протоколи Ради КДА [18].

Павло Федорович Вікул народився у с. Собові Рахни Гайсинського повіту Подільської губернії (нині – с. Рахни Гайсинського району Вінницької області) у сім'ї місцевого парафіяльного священника 1857 р.: 25 червня (за даними власноруч заповненої анкети 1910 р.) чи 25 липня (за інформацією копії формулярного списку 1904 р.; вірогідно, тут мала місце описка – звичне явище у тогочасних актових документах, які сучасне джерелознавство трактує, як найдостовірніші). Він пройшов усі рівні духовної освіти у Приворотському училищі, Подільській семінарії (до 1881 р.) та на церковно-історичному відділенні КДА (1881-1885). В останній здобув ступінь кандидата богослов'я (постанова Ради КДА від 19.06.1885). Випусковий твір Павло написав на тему «Киевские митрополиты, как благотворители и покровители Киево-Богоявленского братства и его школы» (від Йова (Борецького) до Філофея (Успенського)). Цей текст не був надрукованим, хоча про митрополитів Йова (Борецького) та Петра (Могилу) згодом з'явилися окремі нариси [19].

Після студій Вікула, згідно з рішенням Ради КДА від 3.07.1885, затвердженим указом

Св. Синоду від 18.09.1885, призначено вчителем географії та арифметики у Мінгрельське духовне училище, а згодом переміщено викладачем «гражданської» історії у Тифліську духовну семінарію (наказ обер-прокурора Св. Синоду від 9.01.1887). Паралельно він також навчав арифметики у Тифліському єпархіальному жіночому училищі (29.11.1887-22.07.1889), обіймав посади члена Гурійсько-Мінгрельської єпархіальної училищної ради (30.10.1886-9.01.1887), члена розпорядчого зібрання правління (27.11.1887-22.07.1889), бібліотекаря (9.01.1887-1.10.1888) та члена комісії з упорядкування фундаментальної та учнівської бібліотеки (1887) Тифліської семінарії.

За власним проханням Вікула перевели у рідну Подільську єпархію та призначили на священницьке місце до Свято-Успенської церкви м. Чернівці Ямпільського повіту (нині – смт, райцентр Вінницької області) (14.05.1889), а невдовзі рукопоклали ієреєм (22.07.1889). Проте діяльність Павла Федоровича не обмежувалася лише пастирством. У різний час він виконував низку інших педагогічних та адміністративних обов'язків: голови Ямпільського повітового відділення Подільської єпархіальної училищної ради (23.06.1889-30.06.1892), завідувача і законовчителя чернівецької Олександрівської школи (23.06.1889-30.06.1892), катихизатора у 1-му окрузі Ямпільського повіту, «увещателя» у випадках конверсії православних в іновір'я (1890-1892), цензора проповідей духовенства по Ямпільському та Ольгопільському повітах (25.11.1891-30.06.1892), депутата та діловода єпархіального з'їзду (1892).

Наступний етап діяльності Вікула пов'язаний із Кам'янцем-Подільським, куди його 30.06.1892 р. переміщено священником катедрального Казанської Ікони Божої Матері собору (із 11.05.1903 р. служив у сані протоієрея). На новому місці о. Павло так само активно долучився до єпархіального життя. Він брав участь у засіданнях (від 24.09.1892), а невдовзі став понадштатним членом Подільської духовної консисторії (1.10.1892-26.08.1896), обіймав посади: смотрителя церковно-парафіяльних шкіл Кам'янецького (із 23.09.1896) та Проскурівського (21.08.1896-7.02.1898) повітів; канди-

дата на голову (1892-1898), постійного ревізора (травень, 1893-1896) і голови управління Подільського єпархіального свічкового заводу та каси взаємодопомоги духовенства (від 7.02.1898); члена (23.09.1892-26.08.1896), ревізора Вінницького, Брацлавського і Гайсинського відділень (1892), голови Кам'янецького повітового відділення (20.12.1893-23.09.1896), в. о. голови (18.08.1902-22.08.1903), голови (указ Св. Синода від 22.08.1903 за № 7599; звільнений 11.10.1906) та почесного члена (із 31.10.1906) Подільської єпархіальної училищної ради; члена єпархіальних місіонерського (із 1892, імовірно до 1906; в.о. голови у квітні-червні 1904), будівельного (1899-4.05.1901) та проповідницького (1902; вірогідно до 1905) комітетів; завідувача єпархіальної бібліотеки (26.10.1893-28.10.1903); ревізора благочинницьких округів Проскурівського повіту (1898); заоновчителя Кам'янець-Подільського 5-го міського приходського училища (із 30.10.1906). Також Вікул був членом комісії зі створення церковно-парафіяльних бібліотек (грудень, 1894 – 23.09.1896); а з 1893 р. – Подільського єпархіального історично-статистичного комітету, а також завідувача єпархіальною бібліотекою при ньому; членом Олександро-Невського попечительства та його розпорядчого комітету (21.08.1896-14.03.1898), попечительства про народну тверезість (14.02.1897-1.01.1900, значився, як «член сореєнователя»).

На єпархіальній службі священник багато зусиль доклав до розвитку шкільництва та каси взаємодопомоги. 1894 р. єпархіальна училищна рада делегувала Вікула на Перший церковно-училищний з'їзд у Київ, де він виступив 15 липня із рефератом «Об обязанностях заведывающего школой законоучителя по отношению к школе и учителю», а 1896 р. – на Всеросійську Нижньгородську виставку із церковно-шкільних справ. У 1903 р. о. Павло за дорученням єпархіального з'їзду відряджався у Санкт-Петербург для затвердження статуту каси взаємодопомоги і успішно справився із завданням. Відомо, що він був нагороджений орденом Св. Анни 3-го ступ. (11.05.1908).

На жаль, укладення анкети припало, як значалося, на 1910 р., тож подальші життєві

дороги Вікула ще належить з'ясувати. Зрештою, децю про його кар'єру відомо зі згаданих вище праць дослідників.

Попри активну участь у єпархіальних та шкільних справах, священник чимало часу присвятив науково-літературній праці. Ще студентом він почав друкуватися, оприлюднивши дві статті. Доробок Вікула налічує понад 150 позицій різного жанру (як можна судити із анкетних даних станом на 1910 р.): від праць, що виникли внаслідок службової діяльності (наприклад, «Православный Катихизис в поучениях сельскаго пастыря» 1890 р. з'явився під час служби катихизатором), повчань, нотаток на тему сучасного єпархіального життя (хроніка, освіта, обов'язки та побут священників, продаж свічок, важливість каси взаємодопомоги тощо) до історико-краєзнавчих статей. Особливо багато дописів побачили світ у 1896–1900 рр., причому через зовнішні стимули. Тоді, за словами о. Павла, подільський єпископ Іриней (Орда) «и руководил, и поощрял, и нередко темы внушал и даже требовал от академистов служения нуждам Церкви главным образом пером» [20]. Разом з тим, кавказький період життя не був плідним. За словами Вікула, він майже не займався літературною працею, за винятком «письменных трудов» із доповнення підручників «гражданської» та місцевої історії на вимогу керівництва. У час парафіяльного настоятельства між 1889 та 1892 рр. о. Павло нічого не опублікував, адже весь час забиравало виконання інших обов'язків. Навіть укладений тоді «Православный Катихизис...» вийшов друком пізніше.

Вікул широко практикував одночасне дублювання своїх текстів у кількох періодичних виданнях та окремими брошурами. Окрім «ПЕВ», він дописував до журналів «Странник», «Пастырский Собеседник», «Православная Подолия», «Трудов Подольского епархиального историко-статистического комитета», газети «Подолия» та ін. Не всі вміщені ним тексти супроводжує прізвище автора – інколи Вікул підписувався як «В.», «П. В.», «П. В-л.», «П.Ф.В-л.», «Свящ. П. В.», «Свящ. П. В-л.», «Подольский Старожил», «Православный Ревнитель» або друкувався без указівки авторства. Частина історико-краєзнавчих розвідок

священик писав під ювілейні дати і за дорученням єпархіального з'їзду (як-от нарис «Столетие учреждения православной епархии в Подолии. (1795-1895)», що окрім журнальних варіантів побачив світ окремою 48-сторінковою брошурою у Вільні в 1895 р.). Чимало праць мають виразне антиунійне та антипольське спрямування, деякі цікаві не науковими даними, а ідеологічною загостреністю, в інших він виступає піонером дослідження церковної історії Поділля. Вікул вивчав (почасти використовуючи архів духовної консисторії та неопубліковані матеріали) минуле та сучасне єпархії, її кордони, поділ, ієрархів, місцеві церковні святині та народні релігійні звичаї; робив, за власними словами, історично-статистичний опис частини Ушицького повіту.

Насамкінець слід зупинитися детальніше на родині краєзнавця. Разом із дружиною Сусяною Федорівною (народилася 1867 р.; вірогідно родом із Кам'янця-Подільського, адже саме тут, у передмісті Підзамче, їй належала 1/3 десятини «усадебной» землі на чиншовому праві разом зі старим домом) вони виховали шестеро дітей: Миколу (народився 1888 р.), Григорія (народився 1890 р.), Івана (народився 1893 р.), В'ячеслава (народився 1895 р.), Марію (народилася 1897 р.), Надію (народилася 1906 р.). Старші сини навчалися у

Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії, і лише В'ячеслав, схоже, мітив на духовні хліби, адже розпочав студії у Кам'янець-Подільському духовному училищі. У копії послужного списку Вікула за 1904 р. (тобто тоді, коли він мав уже 49 літ) відсутня згадка про сина Сергія. Відтак Сергій Павлович Вікул (1890-1937) – журналіст, член Української Центральної Ради, співробітник Наркомату закордонних справ УССР, заступник директора Інституту історії партії та Жовтневої революції при ЦК КП(б)У, жертва сталінських репресій – не був дитиною Павла Федоровича [21]. Останній на 1890 р. також не проживав у Вінниці, де народився Сергій, а чимала відстань до місця тогочасного замешкання о. Павла навряд чи сприяла б пологам дружини так далеко від дому. Натомість у Вінниці служив священиком колишній учитель алгебри та геометрії у 1873-1877 рр. Шаргородського духовного училища Павло Юстинович Вікул [22]. Саме його сином і був, слід гадати, активний учасник Української революції.

Підсумовуючи, ще раз наголосимо, що ХІХ – початок ХХ ст. дають змогу достатньо повно реконструювати біографії таких осіб, як згадані у цій розвідці подільські краєзнавці. Однак для цього належить звернутися до опрацювання архівних фондів – і місцевих, і центральних.

Джерела та література

1. *Баженов Л. В.* Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення. Історіографія. Бібліографія. – Хмельницький, 1995. – С. 247.
2. *Баженов Л.* Подвижник на тлі історії Поділля Микола Яворовський // *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka.* – Kraków, 2000. – Т. I. – S. 279-281.
3. *Прокопчук В. С.* Фундатор Подільського краєзнавства // *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка.* – 2009. – Т. 19: Історичні науки. На пошану академіка В. А. Смолія. – С. 399-415.
4. ПЕВ. – 1892. – № 1. – Ч. офіци. – С. 20; ч. неофици. – С. 28.
5. *Завальнюк К. В., Стецюк Т. В.* Краєзнавець з Голубечого протоєрей М. І. Яворовський (1842-1919) // *Краєзнавство: історичний досвід та перспективи розвитку.* Матеріали 2-ї Міжнар. науково-практ. конференції 13–15 жовтня 2010 р. – Вінниця, 2011. – С. 82-84.
6. *Баженов Л.* Подвижник на тлі історії Поділля Микола Яворовський. – S. 279.
7. Див. детальніше: *Ульяновский В.* Возжигая исторический светильник Академии // *Титов Ф., прот.* Императорская Киевская духовная академия в ее трехвековой жизни и деятельности (1615-1915 гг.). Историческая записка / Предисл., прим. и прил., иллюстрирование В. Ульяновский. – Киев: Гопак, 2003. – Изд. второе. – С. XIII-XXI.
8. ІР НБУВ, ф. 175, спр. 59/17, арк. 1347.
9. М. І. Яворовський (Некрольог) // *Наш шлях.* – 1919. – № 22 (19 грудня). – С. 4.
10. Всі дані з анкети взято з: ІР НБУВ, ф. 175, спр. 2323, арк. 1-13 зв.

11. Див., наприклад: *Н. Бесіда з приводу земельних розрухів // Православная Подолия. – 1906. – № 1. – С. 76-80; Н. Бесіда про нашу віру православну // Православная Подолия. – 1906. – № 2. – С. 1-5; Н. Вчіть дітей всему доброму // Православная Подолия. – 1906. – № 4. – С. 2-7 (приложение).*

12. ІР НБУВ, ф. 304, дис. 334, арк. 1-157. Рецензії записано: там само, арк. 157-158.

13. Пятидесятилетний юбилей Киевской духовной академии. – К., 1869. – С. 441-443.

14. Див. про нього детальніше: *Щеголев А. Памяти Ивана Ивановича Дубасова, тамбовского историка и педагога, †18-го ноября 1913 года. – Тамбов, [1913]. – [1]+13 с.: портр.; Алленова В. А. Историческая наука в российской провинции в конце XIX – начале XX вв.: Тамбовская ученая архивная комиссия. – Рязань, 2002. – С. 32-37, 43, 52-55, 93-99, 108-110; Наследие тамбовского краеведа. Библиографический список трудов И. И. Дубасова и литературы о нем / Сост. И. В. Стяблина. – Тамбов, 2007. – 12 с.*

15. *Баженов Л. В. Историчне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст. – С. 189.*

16. *Кривошея В. В., Кривошея Т. В. Подоляни – активні діячі національно-визвольного руху початку XX століття (до постановки проблеми) // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: Матеріали міжна-*

родної науково-практичної конференції 9–11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський. – Хмельницький, 1994. – Ч. 1. – С. 296-297.

17. ІР НБУВ, ф. 175, спр. 1292, арк. 1-13.

18. Извлечение из протоколов Совета Киевской дух. академии 8 января, 22 февраля, 15 марта, 14 апреля, 5, 14, 19 июня, 3 и 12 июля // Труды КДА. – 1886. – № 4. – С. 99, 103; Извлечение из протоколов Совета Киевской дух. академии 9, 26 сентября и 31 октября 1885 года // Труды КДА. – 1886. – № 7. – С. 24.

19. *Викул П. Киевский митрополит Иов Борецкий. (1620–1631 гг.). – Каменец-Подольск, 1894. – 44 с. [окреме видання із № 24-28 ПЕВ за 1894 р.]; Викул П. Митрополит Петр Могила (по поводу 300-летия со дня его рождения 1596-1896) // Странник. – 1896. – Кн. 11-12. – С. 461-476; 1897. – Кн. 1. – С. 41-53; Кн. 2. – С. 244-256.*

20. ІР НБУВ, ф. 175, спр. 1292, арк. 2 зв.

21. Детальніше про Сергія Вікула див.: *Осташико Т. С. Вікул Сергій Павлович // Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т 1: А–В. – С. 555-556.*

22. *Чарнецкий И. Историческая сведения о бывших в м. Шаргороде (Могилевского уезда) духовной семинарии и духовном училище // ПЕВ. – 1894. – № 21. – Ч. неофиц. – С. 373-374.*

Максим Яременко

Подольские краеведы Николай Яворовский и о. Павел Викул: штрихи к биографиям

В статье на основе раньше неиспользованных архивных и опубликованных источников дополняются биографии двух воспитанников Киевской духовной академии, известных подольских краеведов Николая Яворовского и о. Павла Викула. Акцент сделан на их обучении, служебной деятельности и на трудах.

Ключевые слова: *Николай Яворовский, о. Павел Викул, Киевская духовная академия, Подольская епархия и губерния, краеведение.*

Maksym Yaremenko

To the Podolian Researchers Mykola Iavorovskij's and f. Pavlo Vikul's Biographies

The biographies of Mykola Iavorovskij and f. Pavlo Vikul are added in this article; the supplements are based on archives and published little known materials. The most attention pays to the training, making their official career and works.

Key words: *Mykola Iavorovskij, f. Pavlo Vikul, Kyiv Theological Academy, Podilska eparchy and guberniia, regional history and ethnography.*

